

Василь ХОМІЦЬКИЙ

orcid.org/0000-0002-9505-7266

здобувач кафедри всесвітньої історії і релігієзнавства,
Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
вчитель історії
Староолексинецької ЗОШ I-III ст. Тернопільської обл.
(Тернопіль, Україна) *vasulko1973@gmail.com*

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УПЦ КП В ЗАХІДНІЙ УКРАЇНІ В ПЕРІОД 1992-2018 рр.

У статті досліджується культурно-освітня діяльність УПЦ КП в Західній Україні у визначений період, на основі рішень синодів Церкви і використаних джерел. Методологія дослідження базується на принципах історизму, науковості, об'єктивності та логічності. Використовуються загальнонаукові методи: аналіз, порівняння та узагальнення. Наукова новизна полягає в тому, що вперше досліджено культурно-освітню діяльність УПЦ КП в Західній Україні за весь час її діяльності. Висвітлено переклад українською мовою Біблії патріархом Філаретом і богослужбової літератури. В процесі дослідження виявлено що переклад Біблії, а саме Новий Завіт був перекладений у радянський період. Відкриття церковних видавництв в Західній Україні з постанням УПЦ КП, мало надзвичайне значення, адже духовної літератури українською мовою, не було. Розвиток Церкви завжди супроводжувався культурно-освітньою діяльністю. В УПЦ КП в Західній Україні це було не винятком, а правилом. Часто збираючись священники співали українські пісні, а саме козацькі, стрілецькі, повстанські. Створення церковної художньої самодіяльності в УПЦ КП підняло рейтинг даної Церкви і народ її почав сприймати, як рідну. Зберегти пам'ять про церковних діячів можна в музеї. Ці культурно-освітні заклади, нічим не відрізнялися від аналогічних державних. В музеях була налагоджена наукова робота, видавались наукові статті і монографії, проходили наукові конференції. Визначено особливості формування музеїв УПЦ КП в Західній Україні. З розвитком Церкви почали формуватись недільні школи, а відтак і молодіжні православні табори. Спочатку підхід до цієї справи був аматорським, а згодом були залучені фахівці своєї справи і педагогічно-виховна робота дала свій результат. Будь-який відпочинок повинен мати зміст. В УПЦ КП молоді архієреї, вибудували в цьому плані певну стратегію, для того щоб дітям, молоді було цікаво в таборах. Розділив історію навпіл 2014 р.: до війни і після війни. Співпрацю із військом в УПЦ КП налагодили із початків свого заснування, але це служіння проходило у мирний час. А у військовий, з благословення патріарха Філарета було започатковане військово-духовенство – капелани. Їхня місія була надзвичайно важлива, бо капелани не тільки служили, але і на полі бою рятували життя пораненим бійцям, були ще й санітарами. Але безперечно підняття бойового духу – це заслуга військового духівництва

Ключові слова: Біблія, церковний спів, музей, школи, табори, Пласт, капелан.

Vasyl KHOMITSKY,

orcid.org/0000-0002-9505-7266

Laureate at the Department of World History and Religious Studies,
Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk
History Teacher
Starooleksinets Secondary School of I-III grades of Ternopil region
(Ternopil, Ukraine) *vasulko1973@gmail.com*

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF THE UOC-KP IN WESTERN UKRAINE IN THE PERIOD 1992-2018

The article examines the cultural and educational activities of the UOC-KP in Western Ukraine in a certain period, based on the synods of the Church and the sources used. The research methodology is based on the principles of historicism, scientificity, objectivity and logic. General scientific methods are used: analysis, comparison and generalization. The scientific novelty is that for the first time the cultural and educational activity of the UOC-KP in Western Ukraine has been studied for the whole time of its activity. The Ukrainian translation of the Bible by Patriarch Filaret and liturgical literature is covered. The study revealed that the translation of the Bible, namely the New Testament, was translated in the Soviet period. The opening of church publishing houses in Western Ukraine with the establishment of the UOC-KP was extremely important, because there was no spiritual literature in the Ukrainian language. The development of the Church is always accompanied by cultural and educational activities. In the UOC-KP in Western Ukraine, this was not the exception but the rule. Priests often gathered to sing Ukrainian songs, namely Cossack, rifle, and insurgent. The creation

of church amateur art in the UOC-KP raised the rating of this Church and the people began to perceive it as their own. The memory of church figures can be preserved in the museum. These cultural and educational institutions did not differ from similar state ones. Scientific work was established in museums, scientific articles and monographs were published, scientific conferences were held. Peculiarities of formation of UOC-KP museums in Western Ukraine are determined. With the development of the Church, Sunday schools began to form, and thus young Orthodox camps. Initially, the approach to this case was amateur, and later experts were involved in their field and pedagogical and educational work paid off. Any vacation should have meaning. In the UOC-KP, young bishops have developed a strategy in this regard, so that children and young people have fun in the camps. In 2014, he divided history in half, before the war and after the war. The UOC-KP has established cooperation with the army since its inception, but this service took place in peacetime. And in the military with the blessing of Patriarch Filaret was established military clergy—chaplains. Their mission was extremely important, because the chaplains not only served, but also saved the lives of wounded soldiers on the battlefield, and were also paramedics. But undoubtedly raising the morale is the merit of the military clergy

Key words: Bible, church singing, museum, schools, camps, Plast, chaplain.

Постановка проблеми. Минуло 30 років, як 25-26 червня 1992 р. відбулось історичне об'єднання Української Православної Церкви (далі – УПЦ) і Української Автокефальної Православної Церкви (далі – УАПЦ) в Українську Православну Церкву Київського патріархату (далі – УПЦ КП) в м. Києві. За 26 років своєї діяльності, церква всесторонньо розвивалась і привертала увагу пересічних українців і не тільки. Багато було напрацювань, які швидко прижились у новоствореній церкві – ПЦУ.

Церква не тільки дбала про спасіння душі віруючих людей, але і просвічувала, і пропагувала національну культуру. Ознакою православної церкви є її національна приналежність, а саме: мова, церковна музика, облаштування храмів, вшанування пам'яті про визначних церковних діячів, збереження національних традицій, робота з дітьми і молоддю, співпраця з громадськими організаціями і звичайно при особливих потребах духовна опіка над військовослужбовцями.

Аналіз дослідження. Зацікавленість до висвітлення культурно-освітньої діяльності УПЦ КП в Західній Україні, поживаються. Феномен об'єднаної церкви вражає, адже за ці прожиті роки з нашого дослідження стає відомим ряд фактів, що ця інституція в західних регіонах України, по особливому вшанувала пам'ять церковних діячів і церковну історію – музеями, практична робота з молоддю увінчалась – православними таборами. Проблема культурно-освітньої діяльності досліджувалась авторами предметно, зокрема переклад Біблії патріархом Філаретом – Хоміцький В. (Хоміцький, 2010: 92-94), церковний спів – Білозуб Л. (Білозуб, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uk_mssh_2013_19%281%29_51), музейна діяльність – Ковальчук Є. (Ковальчук, URL: volynkrai-mus.at.ua/publ/kulturno_osvitnja_dijalnist_muzejnikh_zakladiv_jak_skladova),

Хоміцький В. (Хоміцький, 2022: 262-283), митрополит Димитрій Рудюк (митр. Димитрій, URL: ipba.org.ua/akademiya/istoriya), недільні

школи – Ващенко Н. (Ващенко, URL: chado-bozhe.com.ua/print/spivisnuvannya-ta-vzayemodiyanedilnoyi-ta-zagalnoosvitnoyi-shkil), капеланство – Здіорук С. (Здіорук, 2005). Комплексно культурно-освітню діяльність УПЦ КП в Західній Україні досліджено вперше.

Мета статті передбачає висвітлення культурно-освітньої діяльності УПЦ КП в Західній Україні з 1992 до 2018 рр. на основі рішень синодів і наявних матеріалів.

Виклад основного матеріалу. Відродження українського православ'я, відбулось зі здобуттям Україною державної незалежності. З постановом нової інституції УПЦ КП наприкінці червня 1992 р., ієрархією Церкви приймалися рішення щодо культурно-освітньої діяльності на ввірених парафіях.

Українська культура є самобутнім феноменом, його неповторності і своєрідності, з особливостями менталітету до суперечливої долі свого народу. Ознайомлення з нашою культурою в умовах відродження української нації та держави є своєчасною духовною потребою, зі специфікою церковного життя українського народу з його традиціями, зокрема у церковній діяльності УПЦ КП.

Етимологія поняття «культура» як термін, в перекладі на українську – культивування (Греченко, 2005). Цицерон називав філософію «культурою душі» (Гетало Т. 2002). Складний процес зростання самосвідомості нації відкривав нові обрії розвитку культури.

У науці існує чимало визначень поняття «культура». Термін у початковому тлумаченні був пов'язаний з уявленням про дію, позначаючи культуру чогось. Розуміти культуру як «людяність» стали пізніше, як те, що виокремлює людину із природи, варварського стану. Відтак загальним визначенням стало: культура – це все, що людиною створено на відміну від того, що створено природою.

УПЦ КП з часу свого заснування взяла курс на українізацію своєї діяльності. На відміну від Російської Православної Церкви в Україні

(далі –РПЦУ) де використовувалась русифікована слов'янська мова, а у Київському патріархаті богослужбова (літургійна) мова була українська.

З 1991 р. відновились праця над перекладом Біблії на українську мову в УПЦ КП. Одним із них став спочатку екзарх УПЦ, а згодом патріарх УПЦ КП Філарет (Денисенко). Виявилось, що частина перекладу була створена митрополитом Філаретом і богословською комісією в складі Йосифа Оксіюка, ще в часи першого секретаря ЦК КПУ Шелеста П. Ю. (Прот. Ухтомський, URL: <https://www.religion.in.ua/main/history/37036-istoriya-perekladiv-bibliyi-ukrayinskoju-movoyu.html>). Працю над богослужбовими перекладами в УПЦ КП із 1998 р. здійснювала Комісія для перекладу Святого Письма і богослужбової літератури, організована при Священному Синоді УПЦ КП та очолена патріархом УПЦ КП Філаретом (Денисенком). Згодом комісія трансформувалася у Видавничий відділ Київської Патріархії – окрему Синодальну установу УПЦ КП.

Напередодні святкувань тисячоліття Хрещення України в 1988 р. вийшов друком Новий завіт і молитовник українською мовою. Робота над іншою частиною Біблії, зокрема над Старим Заветом була здійснена самим патріархом Філаретом у рекордний час. Розпочали роботу над перекладом у Страсний тиждень 10 квітня 2003 р. Щодня предстоятель УПЦ КП перекладав по 10 глав Біблії (Назаренко, URL: sloproslovo.info/bibliya-patriarha-filareta-denysenka). Відтак, 10 вересня 2003 р. переклад Біблії був завершений. Над іншими перекладами богослужбової літератури працювали ченці Жидичинського монастиря Волинської єпархії (Хоміцький, 2022: 262-283), викладачі філософсько-теологічного факультету Чернівецького університету та інші.

Визначною подією в церковному житті стало видання великим тиражем «Закону Божого» українською мовою і його безкоштовне розповсюдження на парафіях і різних установах. Акція «Закон Божий – у кожну оселю» поклали початок духовному просвітництву серед українського народу (Доповідь, 2004).

Протягом періоду 2000-2008 рр. перекладений весь основний корпус богослужбових книг: «Служебник» (2000 і перевидання), «Требник» (2001), «Октоїх» (2003), «Воскресний Октоїх і Загальна Мінея» (К., 2001), «Мінея святкова» (2002), «Тріодь Квітня» (К., 2002-2005), «Тріодь Постова» (К., 2005-2008) та ін.

Культурно-освітню діяльність важко уявити без книговидавництва. Так в 1999 р. в смт. Глибока Чернівецької області було засновано пра-

вославне видавництво УПЦ КП «Благодатний Вогонь». Вся духовна література яка видавалася цією друкарнею була українською мовою (Прот. Роман, URL: <https://blago.cv.ua/pro-nas>). В Жидичинському монастирі з 2010 р. запрацювала друкарня преп. Миколи Святоші (Марченко, URL: <https://www.pravoslavivolyuni.org.ua/novyna/dekanat-monastyriv/508-informaciina-platforma-novyi-tserkovnyi-media-proekt>).

У культурно-освітній діяльності УПЦ КП церковний спів посідав особливе місце, зумовлюючись специфікою інтерпретації православною культурою сутності музики. Ця культура зверталась до віруючої людини хоровим акапельним співом, зворушливою величчю літургії. У церковних піснях народ у храмах виливав свою любов і біль (Білозуб, URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uk_mssh_2013_19%281%29_51).

Літургійний заклик, як пише ап. Павло: «Співати Богові серцем» (Еф. 5:19), виражав містичний досвід святих. Церковний спів пронизаний почуттям глибокого благочестя. Звісно, перед Богом недолік мистецтва очевидний, однак його недоліки зникають, якщо воно поєднується з духовними чеснотами (Протоієрей Миколай (Прот. Миколай, URL: <http://kyiv-pravosl.info/2014/06/13/rozdumy-pro-tserkovnyj-spiv-ta-horystiv>). В УПЦ КП церковному співу віддавали належну увагу. Відкривались регентські курси, згодом факультети в православних академіях, та і сама підготовка священнослужителів пронизана церковним співом. В єпархіях голосисті священники гуртувались над квартетами, хорами, ансамблями, щоб своїм співом прославити і Бога, і Україну. Так, на прикладі Тернопільсько-Кременецької єпархії в Збаразькому благочинні четверо священників вирішили з року в рік відвідувати з колядою один одного на парафіях в різдвяний час. Така міжпарафіальна, культурно-освітня діяльність і прославляла торжество різдвяного циклу, і здружувала у селах людей (Хоміцький, 2022: 262-283). У Рівненській єпархії в Дубенському благочинні у грудні 1998 р. був створений хор священників. Він мав за мету пропагувати класичну духовну музику композиторів Д. Бортнянського, А. Веделя, П. Дієва, М. Лисенка, К. Стеценка, П. Чайковського, та інших. Крім цього у репертуарі священників були канти, партесні хорові концерти, колядки тощо.

Він був відомий не тільки на Рівненщині а й в усій Україні. Хор неодноразово ставав Лауреатом в 2003-2005 р. В 2015 р. у Франції отримав золоту медаль. На міжнародному 34-му фестивалі церковної музики в Хайнувці (Польща) хор духовенства Дубенського благочиння посів II місце.

В 2018 р. колектив священників відвідав з духовними піснеспівами, напередодні Різдва Христового, воїнів в зоні бойових дій на сході України (Прот. Володимир, URL: <http://rivne-cerkva.rv.ua/news/26-news/1999-khor-dukhovenstva-dubensko-hlahochynnia-vziav-uchast-v-mizhnarodnykh-kontsertakh-dukhovnoi-muzyky-u-polshchi.html>). В кафедральних та в поодиноких парафіяльних храмах УПЦ КП в Західній Україні, працювали обдаровані і професійні диригенти і хористи, які своїм мистецтвом впливали на стан душі віруючих і пропагували українську духовну культуру.

Одним із видів культурно-освітньої діяльності є музейна діяльність. В музеях реалізовувались, такі соціальні функції, як освіта та виховання (Ковальчук, URL: volyn-kray-mus.at.ua/publ/kulturno-osvitnja-dijalnist-muzejnikh-zakladiv-jak-skladova).

Церковні музеї УПЦ КП в новітній історії України стали новим підходом в культурно-освітній діяльності. Адже, українське православ'я було розділене і культурно-освітня діяльність музеїв була саме на часі у визначений період, для просвіти віруючих українців. Відтак в Коломийській єпархії в 2002 р. був відкритий перший церковний музей УПЦ КП в Західній Україні в честь патріарха (другого патріарха УПЦ КП) Володимира (Романюка) на місці де була батьківська хата. Цей музей був облаштований в меморіальний музей-садибу в присілку Гвізд с. Хімчин Косівського району. Музей-садиба була збудована в гуцульському стилі з двома кімнатами (рідна хата розвалилась від старості), працею і коштом його односельчан, без жодної допомоги влади й навіть церкви. Окрім самого музею на подвір'ї була збудована капличка для богослужінь і встановлений металевий хрест в честь річниці трагічної загибелі патріарха Володимира (Прот. Іван, URL: velokosiv.if.ua/2013/08/02/635).

Церемонію відкриття музею було проведено в рамках 12-го Міжнародного гуцульського фестивалю на Косівщині. Освятити музей-садибу предстоятель УАПЦ Мефодій (Кудряков) із численним духовенством. З 2008 р. музей отримав державну реєстрацію. Цей заклад складався із двох експозиційних залів. Зал №1 представляв речі родини Романюків, а в залі №2 висвітлено періоди життя патріарха Володимира (Радиш, 2010). В основному фонді близько 380 експонатів, серед них світлини, документи і численні матеріали, багато особистих речей владики (Зінчук, 2009). Директором музею в 2014 р. була призначена Оксана Федчук (Федчук, URL: esu.com.ua/search_articles.php). Музей-садиба в честь патріарха Володимира

це знаковий музей як для УПЦ КП так і України загалом. Адже патріарх пройшов всі земні митарства страждань і поневірянь, а на початку 90-х минулого століття, одним із перших включився у відродження УАПЦ, а згодом після смерті першого предстоятеля УПЦ КП Мстислава (Скрипника) був обраний патріархом. Владика часто повторював: «Називайся священником...» (Губар, URL: kolokray.com/uk/f/vladimir-patriarh-kievskiy.html). В музеї регулярно відбувались екскурсії, конференції. Відтак в 2015 р. в музеї відбулась конференція. В ході виступів було засвідчено особливу повагу до патріарха Володимира. Зокрема благочинний Косівський прот. Іван (Близнюк) запропонував встановити в Косові пам'ятник патріарху, настоятель с. Криворівня Верховинського району прот. Іван (Рибарук) порекомендував в шкільній програмі з християнської етики відвести хоча б три години для вивчення життєвого і духовного шляху владики (Полюк, URL: hutsul.museum/events/2015/postati-ukrayinskoyi-tserkvy).

В Тернопільсько-Кременецькій єпархії в с. Лосятин, Кременецького району в 2006 р. розпочалась робота по облаштуванню церковного музею в честь митрополита Якова (Панчука), одного із основоположників УПЦ КП. Відбувся пошук документів, світлин митрополита. 6 грудня 2013 р. церковний музей був освячений архієпископом Тернопільським і Кременецьким Нестором (Писик) (Прот. Василь, 2016: 257-264). Музей складався із 8 фондів: «Історія села Лосятин», «Історія храму св. арх. Михаїла», «Дитинство владики, навчання і військова служба», «Чернецтво і ігуменство», «Архієрейське служіння в Тернопільсько-Кременецькій єпархії», «Архієрейське служіння у Волинській єпархії», «Останні земні дні владики», «Пам'ять». Фонди музею налічували більш як 400 різних речей, а саме: світлини, документи, книги, одяг, різні духовні предмети. Музей був збудований на церковному подвір'ї на фундаменті попереднього, недобудованого храму. Крім музею тут була відреставрована каплиця ап. Якова брата Господнього. В планах розвитку музейної діяльності було добудувати музей і розмістити експозицію історії Тернопільсько-Кременецької єпархії (Хоміцький, 2022: 262-283).

В листопаді 2015 р. музей отримав державну реєстрацію (Виписка, 2015). А відтак, 25 лютого 2016 р. архієпископ Тернопільський і Кременецький Нестор (Писик) призначив директора Лосятинського церковного музею прот. Василя (Хоміцького) (Канцелярія, 2016: № 497). Музей цінний є тим, що він заснований в честь одного із основоположників УПЦ КП. Його часто відвід-

ували як віруючі, так і зацікавлені особистості. Музей щороку поповнювався експонатами, а отже музей став не тільки місцем пам'яті митрополита-сподвижника, але й як історико-церковний і культурно-просвітницький осередок Тернопільської єпархії. Недоліком цього музею є те що він немає державного фінансування.

Напочатку становлення УПЦ КП, Львівська духовна академія відграла назвичайно важливу роль, адже була розміщена в епіцентрі відродження українського православ'я у м. Львові. Також була єдиною духовною академією в Західній Україні до 2012 р. (з 2012 р. була відкрита Волинська православна богословська академія у м. Луцьку), яка надавала вищу богословську освіту. Відтак, 6 листопада 2008 р. на академічне свято Івана Золотоустого із благословення митрополита Львівського і Сокальського Андрія (Горака) в Львівській православній богословській академії відбулось відкриття Церковно-археологічного музею (далі –ЦАМУ) (Митр. Димитрій, URL: lpba.org.ua/akademiya/istoriya). В ЦАМІ зберігались цінні експонати та проводились тематичні виставки. Частина експонатів була присвячена православ'ю в Україні та, зокрема у Львові. Музей співпрацював із Львівською академією мистецтв у проведенні навчально-реставраційних робіт (Прот. Ярослав, URL: <https://osvita.pomisna.info/lpba.html>). Отже, музейна культурно-освітня діяльність дала можливість систематизувати документи і експонати, і на основі яких вчили і виховували підрастаюче покоління. А в дорослих на основі документів змінювали упереджене переконання до українського православ'я.

Наше дослідження покликане показати як культурну, так і освітню діяльність в УПЦ КП на заході України. Етимологія слова «освіта» походить від лат. слова «educere», що означає навчати, вести, направляти, орієнтувати, виховувати (Фіцула, 2009). З початку заснування УПЦ КП питання освіти, а відтак виховання як дітей, та дорослих, було надзвичайно актуальним. Тут дались ознаки особливості освітнього процесу РПЦ, адже більша частина духовенства його здобувала як не в Петербурзі (тоді в Ленінграді), то в Москві, де були розміщені духовні навчальні заклади і основна увага навчального процесу полягала у вихованні і навчанні священнослужителів звершувати богослужіння і треби: хоронити, хрестити, вінчати. А ось навчати основ віри дітей та дорослих, це вже педагогічна методика, якою не всі священнослужителі володіли. Не завжди ці священничі намагання, сприймали самі парафіяни. УПЦ КП зустрілась із викликом атеїстично

вихованого покоління, коли з 1945 до 1988 р. гоніння на церкву було в пріоритеті радянського режиму. Тому, зусилля Церкви прикладались неймовірні для того щоб зрушити дану проблему. Ряд священників вирішили здобувати світську педагогічну освіту для того, щоб мати вплив на дітей і навчати і виховувати духовне суспільство не тільки в храмі, але й в загальноосвітній школі.

В УПЦ КП почали відкривати недільні (парафіяльні) школи із початку заснування цієї інституції. Для організації навчального процесу в недільних школах 11 квітня 2002 р. синод УПЦ КП прийняв рішення про утворення Катехитичного відділу церкви (Рішення, 2002: 2). Метою парафіяльної школи було духовно-моральне та естетичне виховання дітей та дорослих з вивченням Закону Божого й утвердження основ віри. Коли вдатись в історію християнства в Україні, то помічаємо що князі Володимир, Ярослав і інші, починали християнізацію держави із освіти при храмах. В радянський період відбулось розділення освіти та духовності, а відтак посіяли в серцях дітей і батьків окремі роздуми, замість того щоб їх поєднати. Недільна школа мала духовно виховати і навчити основ віри майбутню молодь, із багажем світських знань, які вони здобули в державній школі.

Реалізувати такий задум спочатку було не просто, адже потрібно було мати вишкolenих педагогічних кадрів для недільних шкіл. У визначений період часто лунали висловлювання як у «церковно-приходській школі», маючи на увазі що це не освіта, а якась профанація. Недільні школи мали бути за рівнем навчання такими осередками, з яких потім народжувались освітні заклади подібні Києво-Могилянській або Острозькій академії (Ващенко, URL: cerkva.te.ua/nedilni-shkoly-v-ukrayini-povernennya-v-mynule-chy-krok-u-majbutnye).

У листопаді 2011 р. Київською патріархією було видано перший підручник «Святе Писання» для викладання Закону Божого в недільних школах. Підручник було підготовлено педагогом Наталією Ващенко на основі курсу викладання у дитячій недільній школі «Чадо» при Михайлівському Золотоверхому монастирі м. Києва. А згодом було видано всю серію книг. Курс навчання у недільній школі охоплював всі вікові групи дітей від 7-ми до 18-ти років. Курс був побудований так, що він міг викладатись для дитини, так і для дорослого (Ващенко, URL: chado-bozhe.com.ua/print/spivisnuvannya-ta-vzayemodiya-nedilnoyi-ta-zagalnoosvitnoyi-shkil).

В грудні 2012 р. у Києві відбувся семінар-практикум «Координація роботи молоді в єпархіях

УПЦ КП». Представники єпархій розповіли про досвід викладання у недільних школах. Найбільш продуктивним був виступ Наталії Ващенко, яка опікувалась недільними школами при патріархії. Програма навчання згідно вікових груп розроблена на 4 етапи: 1) «Яслі» (4-5 р.); 2) «Малятко» (6-7 р.); 3) «Закон Божий» (7-9 р.); 4) «Великі про вічне» (від 10 р.). Завдання перед дітьми – це засвоєння матеріалу різними способами: теоретичний виклад теми, текст з картинками, перегляд невеличкого мультфільму на біблійну тематику і обов'язкова перерва та чаювання (Ващенко, URL: ligion.in.ua/news/ukrainian_news/19983-v-upc-kr-rozpovili-pro-dosvid-vikladannya-u-nedilnih-shkolax.html).

Заслуговує на увагу серйозна робота у розвитку недільних шкіл в Рівненській єпархії. Під опікою Мирослави Хоміцької завідувачки недільної школи (відповідальна за роботу недільних шкіл і роботи з молоддю в Рівненській єпархії) при Покровському соборі в Рівному заняття недільної школи проводились до 2000 р., а з 2000 р. уроки проводились за затвердженою програмою. При соборі навчалось близько 200 учнів різних вікових категорій та група дошкільнят. 13-14 листопада 2015 р. в Рівному і Острозі був проведений перший семінар для вчителів недільних шкіл Рівненщини (Непомняща, URL: <http://rivne-cerkva.rv.ua/news/2566-vidbusvia-pershyi-seminar>). За словами Ващенко Наталії найкращим чином виконати задачу виховання моральної і духовної особистості могла конфесійно-спрямована християнська загальноосвітня школа (Ващенко, URL: chado-bozhe.com.ua/print/spivisnuvannya-ta-vzayemodiya-nedilnoyi-ta-zagalnoosvitnoyi-shkil). В м. Радовиліві Рівненської єпархії 4 жовтня 2015 р. біля храму Різдва Богородиці, було освячено новозбудоване приміщення недільної християнської школи (Ящук, URL: <https://www.radyvyliv.info/osvyacheno-nedilnu-shkolu-parafii-v-radivilovi.html>). Враховуючи певні напрацювання в цьому напрямку, 27 лютого 2017 р. у м. Тернополі провели семінар-практикум для священників та викладачів недільних шкіл при парафіях. За словами керуючого Тернопільської єпархії архієпископа Нестора (Писика), «недільна школа мала бути тим місцем, де дитина формується як духовна особистість, яка отримавши знання про свою віру, не на словах, а на ділі несла до своїх однолітків» (Касіян, URL: <https://cerkva.te.ua/u-ternopoli-obgovoryly-pytannya-roboty-nedilnyh-shkil>).

У Волинській єпархії в липні 2018 р. відкрити недільну школу при академії. Тут розпочало діяти три групи: молодша – 6-8 років; середня – 9-12 і старша – 12-18 років. В освітньому процесі даної

школи передбачалось проведення бесід для батьків та молоді, що після 18 років. Також, як зазначив прот. Сергій Медведєв директор центральної недільної школи єпархії було започатковано роботу хорового відділу (прот. Сергій, URL: volynonline.com/volinska-eparhiya-kliche-ditvorudo-nedilnoyi-shkoli). Особливої уваги заслуговує досвід Закарпатської єпархії. З приходом на архієрейське служіння в 2015 р. на Закарпаття владики Варсонофія (Рудника), було духовенству єпископом поставлено завдання: заснування недільних шкіл на всіх парафіях. Ця єпархія малочисельна, близько 30 парафій, але майже на кожній парафії почали діяти недільні школи (Хоміцький, 2022: 262-283).

Майбутнє церкви – молодь, якій у визначений період було приділено особливу увагу зі сторони Київського патріархату. 20 лютого 2005 р. у Київській академії пройшов з'їзд молоді із 12 єпархій, понад 100 делегатів. Одним із рішень з'їзду було звернення до патріарха Філарета і до Синоду УПЦ КП про створення синодального відділу у справах молоді з метою сприяння з боку Церкви молодіжному рухові та координації його діяльності. Відтак 22 лютого 2005 р. Синод УПЦ КП прийняв рішення про створення відповідного відділу у справах молоді (Рішення, 2005: 2). Через рік 28 лютого 2006 р. Синод УПЦ КП заслухав голову Синодального управління у справах молоді ігумена Федора (Бубнюка) про діяльність за 2005 р. та про результати Всеукраїнського з'їзду молоді і прийняв рішення доручити єпархіальним архієреям створити при єпархіях відділи у справах молоді, призначити відповідальних священників і створити відповідні умови для їх ефективної праці з молоддю (Рішення, 2006: 2). Враховуючи актуальність молодіжного питання патріарх Філарет звернувся 20 жовтня 2006 р. до Синоду УПЦ КП, про прийняття концепції роботи з молоддю і типових статутів для молодіжних православних братств та план заходів єпархіальних відділів у справах молоді (Рішення, 2006: 2).

З 2009 р. Синодальне управління УПЦ КП у справах молоді розпочало проведення як літніх, так зимових всеукраїнських таборів. Життя в таборах було наближеним до життя перших християн. Це особливо стосувалось літнього періоду. Проживання в наметах серед дикої природи, в оточенні священників і владик. Спільні ранкові і вечірні молитви, три разове харчування: сніданок, обід і вечеря, а також молитва перед і після вживання їжі. Духовні бесіди із священниками, вони в таборі носили назву курінних, несли безпосередню відповідальність за довірених дітей, допо-

магали у конкурсах. Життя у таборі неймовірно несло прекрасний позитив, здружувало дітей, а саме найбільше, несло резонанс у спільноту православних і інших конфесій.

В Західній Україні в місцевих єпархіях з 2011 р. відбувались православні молодіжні, а подекуди всеукраїнські табори. Так на базі санаторію в с. Більче-Золоте на Тернопільщині з 24 до 30 січня відбувався всеукраїнський зимовий табір «Ліствиця» (Мазуренко, URL: hram.lviv.ua/1939-vidbuvsja-tretijj-vseukrayinskiij-zimovijj-tabir-html). Особливістю цього табору було відвідання печерного храму в урочищі «Монастирок», спуск до печери «Вертеба» і багато різноманітних цікавинок.

У 2012 р. проходило два молодіжних табори. Перший у Волинській єпархії з 10 до 20 липня в урочищі Білі Береги поблизу селища Колки в Маневицькому районі на мальовничому березі річки Стир (прот. Юрій, URL: hram.lviv.ua/2333-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-na-volini-u-2012.html). Другий з 23 липня до 1 серпня 2012 р. проходив всеукраїнський православний молодіжний табір у мальовничих Карпатах в с. Устеріки, Верховинського району Івано-Франківської єпархії. Територія табору була розміщена в смерековому лісі біля р. Чорний Черемош (Архимандрит Макарій, URL: hram.lviv.ua/2362-vseukrayinskiy-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-u-karpatah-2012-roku-bozhogo.html).

У 2013 р. проходило три православних молодіжних табори, один з них зимовий «Ліствиця» (Архимандрит, URL: hram.lviv.ua/2533-zimoviy-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-listvicya-2013.html) і два літніх: з 17 липня до 28 липня 2013 р. на полі Козацької слави під Берестечком Рівненська єпархія (Архимандрит, URL: hram.lviv.ua/2641-vseukrayinskiy-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-2013-rb.html) і з 5 до 11 серпня «Манявські сурми» у с. Манява Івано-Франківської єпархії (Ігумен, URL: hram.lviv.ua/2673-molodizhniy-pravoslavniy-tabir-manyavski-surmi.html).

У 2014 р. з 4 до 13 серпня в Івано-Франківській єпархії в Спасо-Преображенському скиту проходив «Всеукраїнський духовно-патріотичний табір «Манявські сурми» (Конечний, URL: hram.lviv.ua/2969-vidbuvsya-duhovno-patriotichniy-molodizhniy-tabir-manyavski-surmi-2014.html).

У 2015 р. проходило три табори. Два всеукраїнські: зимовий з 26 січня до 2 лютого в Карпатах «Quo Vadis» на базі туристичного комплексу «Верховина» Івано-Франківська єпархія (прот. Петро, URL: hram.lviv.ua/3030-vseukrayinskiy-pravoslavniy-molodizhniy-zimoviy-tabir-quo-vadis-2015.html) і літній табір з 14 до 24 липня «Вірля» Тернопільська єпархія (прот. Вадим, URL: hram.lviv.ua/3151-vseukrayinskiy-molodizhniy-pravoslavniy-tabir-virlya-2015.html).

А також, один ювілейний православний табір-рафтінг «Соколині Гори 2015» який проходив з 3 до 9 серпня в Рівненській єпархії. Особливістю цього табору, сплав по р. Случ на рафтах та байдарках (прот. Валентин, URL: hram.lviv.ua/3162-pravoslavniy-tabir-raftng-sokolin-gori-20).

У 2016 р. проходило два табори на хуторі Вірля Кременецького р-ну Тернопільської єпархії. Один оздоровчий «Земля Велетнів-2016» для дітей з Донецької єпархії кінець червня початок липня (прот. Ігнатій, URL: <https://www.religion.in.ua/news/ukrainian.news/33452-upc-kp-provela-dlya-ditej-donechchan-pravoslavnu-tabir-na-ternopilsnnini.html>) і другий, всеукраїнський молодіжний православний табір «Вірля –2016» з 14 до 24 липня (прот. Анатолій, URL: hram.lviv.ua/3388-vseukrayinskiy-molodizhniy-pravoslavniy-tabir-virlya-2016.htm). Також в цьому році в Дрогобицько-Самбірській єпархії, відбувся літній духовно-патріотичний дитячий табір «Світ» (Альмес, URL: drogobych-orthodox.info/index.php/newsarticle/nevs-ep/762-lr). В 2017 р. з 28 до 30 червня був проведений літній дитячий православний табір «Вифлеєм» у Володимир-Волинській єпархії вікова група від 4 до 13 років (прот. Ростислав, URL: cerkva-vv.info/news/proyshov-litniy-dityachiy-pravoslavniy-tabir-vifleem-118). Отже, робота з молоддю у УПЦ КП була в пріоритеті і хто побував у молодіжному, чи дитячому таборі прагнули побувати ще і ділились спогадами із своїми однолітками на протязі року.

УПЦ КП налагодила співпрацю із організацією «Пласт». Метою цієї організації, було сприяти всебічному патріотичному вихованню. З 1996 р. в Закарпатській єпархії спільно із організацією «Пласт», проводили табір «Легіон». В 2018 р. цей табір об'єднав дітей табору «Ліхтарик» та дітей недільних шкіл (прот. Сергій, URL: zakarpattya.net.ua/News/184329-Zakarpatska-ieparkhiia-UPTS-KP-Plast-organizuvaly-na-Zakarpatti-dukhovno-patriotychnyi-tabir-Lehion).

Патріарх Київський Філарет 25 травня 2018 р. призначив капеланом «Пласт» від УПЦ КП архієпископа Тернопільського і Кременецького Нестора, пластуна сеньйора, члена станиці Тернопіль (Канцелярія УПЦ КП, 2018: № 136). Владика є давнім прихильником «Пласту» і добрим приятелем багатьох київських і тернопільських пластунів. З його ініціативи і підтримки в 2018 р. відбулось два вишколи: в січні в Тернополі, а в

квітні -- в Києві, для волонтерів «Пласту» з числа священників та активних мирян. За короткий час архієпископу вдалось провести спільно з «Пластом» Всеукраїнський молодіжний православний табір «Вірля». Владика Нестор намагався налагодити контакти із священниками для створення станиць «Пласту» по всій Україні (Бучко, URL: https://teren.in.ua/news/vladyku-nestorapryznachyly-kapelanom-plastu_169339.html).

Культурно-освітня діяльність УПЦ КП проявилась у співпраці з громадською організацією «Просвіта» на прикладі Тернопільської єпархії. Відтак, з 2014 р. і на протязі багатьох років, прот. Василь (Хоміцький) був капеланом районного об'єднання «Просвіта». Співпраця полягала у тематичних засіданнях, пам'яті-реквієм померлих просвітян, відвідання музею і вшанування пам'яті митрополита Якова (Панчука), святкування дня Незалежності України. Просвітяни віднаходили місця невинно вбитих повстанців УПА і там встановлювали дубові хрести власним коштом. Священник звершував панахиду, говорив повчальні проповіді, а згодом свою промову мали просвітяни. Це колишні педагоги, лікарі, працівники різних установ (Следзінська, 2017: 11).

Синод УПЦ КП заслухавши доповідь голови Синодального управління у зв'язках зі Збройними Силами і прийняв рішення доручити керуючим архієреям створити при єпархіальних управліннях відділи з духовно-патріотичного виховання у зв'язках із Збройними Силами України (далі – ЗСУ) (Рішення, 2006: 2).

З 2014 р. в Україні розпочалась війна і УПЦ КП швидко відреагувало на духовні потреби війська. Війна -- це не тільки руйнація інфраструктури, чи масове вбивство людей, як фізична сторона. Це -- знищення людяності. Воїнам приходилось бути у різних бойових ситуаціях, де відбувалось не тільки вбивство ворога, але гинули і ті хто стояв з тобою поруч. Капелани уділяли таїнство сповіді військовим і часто мороз по шкірі йшов коли вислуховували той біль, який виходив із середини. Важко із такими стресами жити і виконувати бойові завдання. Капелани співпереживали із бійцями і заспокоювали їх у цих нелегких буднях бойових дій. Тому священник на війні, своїм словом духовної науки і молитви, допомагав воїнам подолати внутрішнє протистояння, оздоровити стан душі кожної особистості.

На засіданні синоду УПЦ КП 12 травня 2015 р. було прийнято рішення про вдосконалення організації діяльності військового священства (капеланів) (Рішення, 2015: 2). В зв'язку із загрозливою ситуацією на фронтах, голова Синодального

управління військового духовенства митрополит Іван (Яременко), звернувся до Синоду УПЦ КП. Синод розглянув звернення і прийняв відповідні рішення, а саме зобов'язав всіх священників виконувати обов'язки капеланів в ЗСУ і МВС. Парафіяльне і військове служіння було впорядковане. Синод прийняв рішення, проте що священники на 1 місяць відряджаються в підрозділи, а три місяці служать на парафії. Місце за священником зберігається. Київська патріархія забезпечувала капеланів камуфляжною формою, засобами захисту (Рішення, 2015: 2). В зв'язку із не передбачуваними витратами на військово-духовенство Синод УПЦ КП 27 липня 2015 р. прийняв рішення про створення Фонду підтримки військового духовенства (Рішення, 2015: 2).

Капеланське служіння в роки російсько-української війни знає чимало героїв. Серед них капелан Дмитро Поворотний. Йому прийшлося відвідати окуповану територію, щоб забрати і похоронити тіла українських воїнів. Перебуваючи поруч із військовими, капелани самі наражаються на небезпеку. І потрапляють під обстріл, і ризикують отримати поранення, чи загинути, а навіть потрапити в полон.

Місія капелана в ідеальному світі наділена наступними характеристиками: він є людиною віри, співчутливим, терплячим, спокійним в екстремальних умовах, готовий служити. Він фізично здоровий, морально стійкий, духовно зрілий. Головна місія капелана на війні -- бути поруч, бути братом, зберегти людяність і совість, дати віру і надію (Здіорук, 2005).

В єпархіях Західної України були створені капеланські групи, які служили як на фронті, так в тилу. В 2017 р. в Золочівському замку відбувся з'їзд капеланів всіх конфесій. В цих зборах взяв участь капелан Волинської єпархії прот. Сергій (Лівончук) (прот. Сергій, URL: <https://www.pravoslaviavolyni.org.ua/novyna/livochuk-serhii/987-dushpastyr-z-nashoi-ieparkhii-vziav-uchast-u-zborakh-kapelaniv>). Місія капелана на фронті не тільки духовно опікуватись військовими, але і надавати при потребі першу медичну допомогу. В тилу розміщені військові госпіталі, які кваліфіковано виконують свою медичну справу. З благословення патріарха Філарета, військовий капелан Львівської єпархії УПЦ КП прот. Василь Іванків нагородив військових лікарів (прот. Василь, URL: com/vijskovyj-kapelan-lvivskoyi-eparhiyi-upts-kr-nagorolyv-tyhhto-aktivno-dopomagaye-poranenym-bijtsyam).

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що культурно-освітня діяльність УПЦ КП, була на високому рівні. Враховуючи те що РПЦ і РПЦУ втовкмачували ідею

«русского міра» на ввірених парафіях, священники УПЦ КП мужньо і розумно відроджували і пропагували, українські звичаї і традиції. Переклад Біблії збагатив духовну українську культуру, адже кожних п'ятдесят років мова поповнюється новими словами і час вимагав вносити відповідні корективи в цю надважливу справу. Ніщо так терапевтично не діє на віруючу людину, як церковний спів. В ході дослідження було виявлено прекрасний священничий хор Рівненської єпархії. В цьому плані багато не допрацювань, адже подібні хори можна було заснувати в кожній єпархії. Пам'ять це одна із особливостей людського життя, яка здатна інформацію накопичувати, а зайве забувати. Як відомо в Церкві багато було і буде особистостей,

які своїм життєвим прикладом і діями заслужили, щоб їх пам'ятали і цінили. Музейна діяльність це одна із важливих напрацювань УПЦ КП у визначений період. Співпраця із громадськими організаціями «Пласт» і «Просвіта» дали можливість заглянути у минуле і збагатитись у майбутньому. Мудрість і патріотизм це рушійні сили нації. Навчання підростаючого покоління і молоді в недільних школах, це пріоритетні завдання УПЦ КП у визначений період. Але тут потрібно зазначити, що не все українське суспільство розуміло ціль цього завдання. Враховуючи певні напрацювання УПЦ КП, можна стверджувати, що організований відпочинок і просвіта для молоді в таборах, була на високому професійному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альмес І. У селищі Підбуж Дрогобицько-Самбірської єпархії УПЦ КП відбувся літній духовно-патріотичний дитячий табір «Світ». веб-сайт. URL: drogobych-orthodox.info/index.php/newsarticle/nevs-ep/762-lr. (дата звернення: 16.06.2022).
2. Архимандрит Макарій. Всеукраїнський православний молодіжний табір у Карпатах 2012 року Божого. веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/2362-vseukrayinskiy-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-u-karpatah-2012-roku-bozhogo.html. (дата звернення: 15.06.2022).
3. Архимандрит Макарій. Зимовий православний молодіжний табір «Ліствиця-2013». веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/2533-zimoviy-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-listvicya-2013.html. (дата звернення: 01.03.2022).
4. Архимандрит Макарій. Всеукраїнський православний молодіжний табір 2013 р. Б. веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/2641-vseukrayinskiy-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-2013-rb-.html. (дата звернення: 21.02.2022).
5. Білозуб Л. Традиції церковного співу в Україні. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2013. Вип. 19(1). С. 238-242. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uk_mssh_2013_19%281%29_51 (дата звернення: 10.04.2022)
6. Бучко О. Владика Нестора призначено капеланом Пласту. веб-сайт. URL: https://teren.in.ua/news/vladykunenstora-pryznachuyl-kapelanom-plastu_169339.html. (дата звернення: 03.03.2022).
7. Ващенко Н. Дитяча недільна школа «Чадо». веб-сайт. URL: chado-bozhe.com.ua/print/spivisnuvannya-tavzayemodiya-nedilnoi-ta-zagalnoosvitnoi-shkil. (дата звернення: 03.04.2022).
8. Ващенко Н. З'явився чудовий підручник для недільних шкіл Наталії Ващенко. веб-сайт. URL: parafia.org.ua/biblioteka/kultura/zyavyvsya-chudovuj-pidruchnik-dlya-nedilnih-shkil-nataliji-vaschenko. (дата звернення: 03.04.2022).
9. Ващенко Н. В УПЦ КП розповіли про досвід викладання у недільних школах. веб-сайт. URL: ligion.in.ua/news/ukrainian_news/19983-v-urc-kr-rozprovili-pro-dosvid-vikladannya-u-nedilnih-shkolah.html. (дата звернення: 12.03.2022).
10. Ващенко Н. Недільні школи в Україні: повернення в минуле чи крок у майбутнє? веб-сайт. URL: cerkva.te.ua/nedilni-shkoly-v-ukrayini-povernennya-v-mynule-chy-krok-u-majbutnye. (дата звернення: 03.04.2022).
11. Виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Лосятинський церковний музей «Музей митрополита Якова (Панчука)» села Лосятин Кременецького району Тернопільської єпархії УПЦ КП. 2015.
12. Гетало Н., Пальм І. Українська і зарубіжна культура : конспект лекцій / Т. Є. Жеребятнікова. – Х. : Вид. ХДЕУ, 2002. – 92 с.
13. Греченко В., Чорний І., Кушнерук В. та ін. Історія світової та української культури : підручник, К. : Літера, 2005. 463 с.
14. Губар А. Володимир Патріарх Київський. веб-сайт. URL: kolokray.com/uk/f/vladimir-patriarh-kiyevskiy.html. (дата звернення: 01.01.2022).
15. Доповідь Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета на Помісному Соборі 15 липня 2004 р. *Православний церковний календар*. К., 2005. 152 с.
16. Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини: виклики України XXI століття. К., 2005.
17. Зінчук Д. Релігійна та громадсько-політична діяльність патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира (Василя Романюка). Ів.-Ф. 2009.
18. Ігумен Макарій Папіш. Всеукраїнський православний молодіжний табір у Карпатах 2012 р. Божого. веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/2362-vseukrayinskiy-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-u-karpatah-2012-roku-bozhogo.html. (дата звернення: 16.05.2022).
19. Ігумен Феогност Бордоняк. Молодіжний православний табір «Манявські сурми». веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/2673-molodizhniy-pravoslavniy-tabir-manyavski-surmi.html. (дата звернення: 12.04.2022).
20. Мазуренко К. Відбувся третій Всеукраїнський зимовий табір «Ліствиця-2011». веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/1939-vidbuvsja-tretij-vseukrayinskij-zimovij-tabir.html. (дата звернення: 20.06.2022).

21. Москаленко М., Нариси з історії українського перекладу. К., 2006. 373 с.
22. Марченко К. Інформаційна платформа «Схола» – новий церковний медіа-проект. веб-сайт. URL: <https://www.pravoslaviavolyni.org.ua/novyna/dekanat-monastyriv/508-informaciina-platforma-novyi-tserkovnyi-media-proekt>. (дата звернення: 14.03.2022).
23. Митр. Димитрій (Рудюк). Історія Львівської духовної семінарії та академії. веб-сайт. URL: lpba.org.ua/akademiya/istoriya. (дата звернення: 20.06.2022).
24. Назаренко М. Біблія патріарха Філарета (Денисенка). веб-сайт. URL: sloproslovo.info/bibliya-patriyarha-filareta-denysenka. (дата звернення: 15.06.2022).
25. Непомняща А. Відбувся перший семінар викладачів недільних шкіл Рівненщини. веб-сайт. URL: <http://rivne-cerkva.rv.ua/news/2566-vidbuvsia-pershyi-seminar>. (дата звернення: 12.05.2022).
26. Новий Завіт. Послання до Ефесян 5,19.
27. Канцелярія УПЦ КП. Довідка №136. 2018.
28. Канцелярія Тернопільської єпархії УПЦ КП. Указ. №497. 2016.
29. Касіян В. У Тернополі обговорили питання роботи недільних шкіл. веб-сайт. URL: <https://cerkva.te.ua/ternopoli-obgovoryly-rytannya-roboty-nedilnyh-shkil>. (дата звернення: 20.06.2022).
30. Ковальчук Є. Культурно-освітня діяльність музейних закладів як складова музейної комунікації (за результатами соціологічних досліджень). веб-сайт. URL: volyn-kray-mus.at.ua/publ/kulturno_osvitnja_dijalnist_muzejnikh_zakladiv_jak_skladova. (дата звернення 20.04.2022).
31. Конечний Ю. Відбувся духовно-патріотичний табір «Манявські сурми». веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/2969-vidbuvsya-duhovno-patriotichnyi-molodizhnyi-tabir-manyavski-surmi-2014.html. (дата звернення: 21.03.2022).
32. Пальм Н., Гегало П. Історія української культури : навчальний посібник / Х. : Вид. ХНЕУ, 2013. 296 с.
33. Полук О. Постаті української церкви. веб-сайт. URL: hutsul.museum/events/2015/postati-ukrayinskoyi-tserkvy. (дата звернення: 12.04.2022).
34. Прот. Анатолій (Довголюк). Всеукраїнський молодіжний православний табір «Вірля –2016». веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/3388-vseukrainskiy-molodizhnyi-pravoslavnyi-tabir-virlya-2016.htm. (дата звернення: 03.05.2022).
35. Прот. Андрій (Ухтомський). Історія перекладів Біблії українською мовою. веб-сайт. URL: <https://www.religion.in.ua/main/history/37036-istoriya-perekladiv-bibliyi-ukrayinskoju-movoyu.html>. (дата звернення: 15.06.2022).
36. Прот. Вадим (Криворучко). Всеукраїнський молодіжний православний табір «Вірля –2015». веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/3151-vseukrainskiy-molodizhnyi-pravoslavnyi-tabir-virlya-2015.html. (дата звернення: 21.04.2022).
37. Прот. Валентин (Гордіук). Православний табір-рафтинг Соколин Гори 2015. веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/3162-pravoslavnyi-tabir-rafting-sokolin-gori-20. (дата звернення: 15.06.2022).
38. Прот. Василь (Іванків). Військовий капелан Львівської єпархії УПЦ КП нагородив тих, хто активно допомагає пораненим бійцям. веб-сайт. URL: com/vijskovyj-kapelan-lvivskoyi-eparhiyi-upts-kr-nagorolyv-tyh-hto-aktivno-dopomagaє-poranenim-bijtsyam. (дата звернення: 25.06.22).
39. Прот. Василь (Хоміцький). Внесок митрополита Якова (Панчука) у розвиток автокефального руху 1992-2004 рр. в Україні. /Роль особистості в Церкві. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції Волинської православної богословської академії УПЦ КП - Луцьк: Видавництво Волинської православної богословської академії, 368 с. 257-264.
40. Прот. Володимир (Ніколюк). Хор духовенства Дубенського благочиння взяв участь в міжнародних концертах духовної музики у Польщі. веб-сайт. URL: <http://rivne-cerkva.rv.ua/news/26-news/1999-khor-dukhovenstva-dubenskoho-blahochynnia-vziav-uchast-v-mizhnarodnykh-kontsertakh-dukhovnoi-muzyky-u-polshchi.html>. (дата звернення: 12.04.2021).
41. Прот. Іван (Близнюк). Музей патріарха Володимира (Романюка) село Хімчин. веб-сайт. URL: velokosiv.if.ua/2013/08/02/635. (дата звернення: 02.05.2022).
42. Прот. Ігнатій. УПЦ КП провела для дітей-дочечан православний табір на Тернопільщині. веб-сайт. URL: <https://www.religion.in.ua/news/ukrainian.news/33452-upc-kr-provela-dlya-ditej-donechchan-pravoslavnu-tabir-na-ternopilsnini.html>. (дата звернення: 03.05.2022).
43. Прот. Миколай (Йоник). Роздуми про церковний спів та хористів. веб-сайт. URL: <http://kyiv-pravosl.info/2014/06/13/rozdummy-pro-tserkovnyj-spiv-ta-horystiv>. (дата звернення: 12.10.2020).
44. Прот. Петро (Завербний). Всеукраїнський православний молодіжний зимовий табір «Quo Vadis» 2015. веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/3030-vseukrainskiy-pravoslavnyi-molodizhnyi-zimoviy-tabir-quo-vadis-2015.html. (дата звернення: 13.04.2022).
45. Прот. Роман (Гришук). 1999. Православне видавництво «Благодатний вогонь». веб-сайт. URL: <https://blago.cv.ua/pro-nas>. (дата звернення: 01.02.2021).
46. Прот. Ростислав (Гронь). Пройшов літній дитячий православний табір «Вифлеєм». веб-сайт. URL: cerkva-vv.info/news/proyshov-litniy-dityachiy-pravoslavnyi-tabir-vifleem-118. (дата звернення: 23.06.2022).
47. Прот. Сергій (Медведєв). Волинська єпархія кличе дівчату до недільної школи. веб-сайт. URL: volynonline.com/volinska-eparhiya-kliche-ditvoru-do-nedilnoyi-shkoli. (дата звернення: 13.02.2022).
48. Прот. Сергій (Лівончук). Душпастир з нашої єпархії взяв участь у зборах капеланів. веб-сайт. URL: <https://www.pravoslaviavolyni.org.ua/novyna/livochuk-serhii/987-dushpastyr-z-nashoi-eparhii-vziav-uchast-u-zborakh-kapelaniv>. (дата звернення: 12.06.2022).
49. Прот. Сергій (Потюк). Закарпатська єпархія УПЦ КП і Пласт організували на Закарпатті духовно-патріотичний табір «Легіон». веб-сайт. URL: zakarpattia.net.ua/News/184329-Zakarpatska-eparhiya-UPTS-KP-Plast-organizuvaly-na-Zakarpatti-dukhovno-patriotychnyi-tabir-Lehion. (дата звернення: 23.06.22).

50. Прот. Юрій (Гречанюк). Православний молодіжний табір на Волині у 2012. веб-сайт. URL: hram.lviv.ua/2333-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-na-volini-u-2012.html. (дата звернення: 12.04.2022).
51. Прот. Ярослав (Ощудляк). Львівська православна богословська академія. веб-сайт. URL: <https://osvita.pomisna.info/lpba.html>. (дата звернення: 06.06.2022).
52. Радиш Я. Патріарх Володимир (Романюк) : мученик за життя, великомученик по смерті. *Новая медицина тысячелетия*. 2009. № 4. С. 40–44.
53. Рішення священного Синоду від 11.04.2002 р., журнал № 8. (2002). *Київський Патріархат*, 4(6) (квітень), 2.
54. Рішення священного Синоду від 22.02. 2005 р., журнал № 1. (2005). *Київський Патріархат*, 2(5) (лютий), 2.
55. Рішення священного Синоду від 28.02. 2006 р., журнал № 6. (2006). *Київський Патріархат*, 2(5) (лютий), 2.
56. Рішення священного Синоду від 28.02. 2006 р., журнал № 7. (2006). *Київський Патріархат*, 2(5) (жовтень), 2.
57. Рішення священного Синоду від 20.02. 2006 р., журнал № 19. (2006). *Київський Патріархат*, 10(13) (жовтень), 2.
58. Рішення священного Синоду від 12 травня 2015 р. журнал №18. (2015). *Київський Патріархат*, 5(7) (травень), 2.
59. Рішення священного Синоду від 8 липня 2015 р. журнал №22. (2015). *Київський Патріархат*, 7(9) (липень), 2.
60. Рішення священного Синоду від 8 липня 2015 р. журнал №22. (2015). *Київський Патріархат*, 7(9) (липень), 2.
61. Рішення священного Синоду від 27 липня 2015 р. журнал №29. (2015). *Київський Патріархат*, 7(9) (липень), 2.
62. Следзінська Л. Служити Богові й Україні. ч. 37, 14-20.09. 2017 р. «Слово Просвіти». С.11.
63. Федчук О. Музей-садиба Патріарха Київського та всієї Руси-України Володимира. веб-сайт. URL: esu.com.ua/search_articles.php. (дата звернення: 12.06.2022).
64. Фіцула М. (2009). Педагогіка: навч. посібн. 3-тє вид., стер. К. : Академвидав, 2009. 560 с. (Серія «Альма-матер»).
65. Хоміцький В. Інституалізація УПЦ КП в Західній Україні 1992-2018 рр. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (35), 2022, 262-283.
66. Хоміцький В. Історико-екзегетичний та філософсько-семантичний аналіз українських біблійних перекладів. (магістерська робота). Ч, ЧНУ. 2010. 168 с. С. 92-94.
67. Ящук В. Освячено недільну школу парафії в Радовилові. веб-сайт. URL: <https://www.radyvyliv.info/osvyachenonedilnu-shkolu-parafii-v-radivilovi.html>. (дата звернення: 20.05.2022).

REFERENCES

1. Al'mes I. U selyshchi Pidbuzh Drohobyts'ko-Sambirs'koyi yeparkhiyi UPTS KP vidbuvsya litniy dukhovno-patriotychnyy dytyachyy tabir «Svit». [In the village of Pidbuzh, Drohobych-Sambir Eparchy of the Ukrainian Orthodox Church, a summer spiritual and patriotic children's camp "World" took place]. *website*. URL: drogobych-orthodox.info/index.php/newsarticle/nevs-ep/762-lr. (data zvernennia: 16.06.2022). [in Ukrainian].
2. Arkhymandryt Makariy. Vseukrayins'kyu pravoslavnyy molodizhnyy tabir u karpatakh 2012 roku Bozhoho. [All-Ukrainian Orthodox Youth Camp in the Carpathians in 2012]. *website*. URL: hram.lviv.ua/2362-vseukrayinskiy-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-u-karpatah-2012-roku-bozhogo.html. (data zvernennia: 15.06.2022). [in Ukrainian].
3. Arkhymandryt Makariy. Zymovyy pravoslavnyy molodizhnyy tabir «Listvytsya-2013». [Winter Orthodox Youth Camp «Ladder-2013»]. *website*. URL: hram.lviv.ua/2533-zimoviy-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-listvicya-2013.html. (data zvernennia: 01.03.2022). [in Ukrainian].
4. Arkhymandryt Makariy. Vseukrayins'kyu pravoslavnyy molodizhnyy tabir 2013 r. B. [All-Ukrainian Orthodox Youth Camp 2013 B.]. *website*. URL: hram.lviv.ua/2641-vseukrayinskiy-pravoslavniy-molodizhnyy-tabir-2013-rb.html. (data zvernennia: 21.02.2022). [in Ukrainian].
5. Bilozub L. Tratsytsiyi tserkovno spivu v Ukrayini. [Traditions of church singing in Ukraine]. // *Ukrayins'ka kul'tura: mynule, suchasne, shlyakhy rozvytku*. 2013. Vyp. 19(1). S. 238-242. *website*. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uk_msshr_2013_19%281%29_51 (data zvernennia: 10.04.2022). [in Ukrainian].
6. Buchko O. Vladyku Nestora pryznacheno kapelanom Plastu. [Bishop Nestor was appointed chaplain of Plast]. *website*. URL: https://teren.in.ua/news/vladyku-nestora-pryznachyly-kapelanom-plastu_169339.html. (data zvernennia: 03.03.2022). [in Ukrainian].
7. Vashchenko N. Dytyacha nedil'na shkola «Chado». [Children's Sunday School «Child»]. *website*. URL: chadobozhe.com.ua/print/spivisnuvannya-ta-vzayemodiya-nedilnoyi-ta-zagalnoosvitnoyi-shkil. (data zvernennia: 03.04.2022). [in Ukrainian].
8. Vashchenko N. Z'yavyvsya chudovyy pidruchnyk dlya nedil'nykh shkil Nataliyi Vashchenko. [There is a wonderful textbook for Sunday schools Natalia Vashchenko. *website*]. *website*. URL: parafia.org.ua/biblioteka/kultura/zyavyvsya-chudovyy-pidruchnyk-dlya-nedilnyh-shkil-nataliji-vaschenko. (data zvernennia: 03.04.2022). [in Ukrainian].
9. Vashchenko, N. V UPTS KP rozpovily pro dosvid vykladannya u nedil'nykh shkolakh. [The UOC-KP told about the experience of teaching in Sunday schools]. *website*. URL: ligion.in.ua/news/ukrainian_news/19983-v-upc-kp-rozpovili-pro-dosvid-vykladannya-u-nedilnix-shkolax.html. (data zvernennia: 12.03.2022). [in Ukrainian].
10. Vashchenko, N. Nedil'ni shkoly v Ukrayini: povnennya v mynule chy krok u maybutnye? [Sunday schools in Ukraine: a return to the past or a step into the future?]. *website*. URL: cerkva.te.ua/nedilni-shkoly-v-ukrayini-povnennya-v-mynule-chy-krok-u-majbutnye. (data zvernennia: 03.04.2022). [in Ukrainian].
11. Vypyska z Yedynoho derzhavnoho reyestru yurydychnykh osib ta fizychnykh osib-pidpryyemstiv. [Extract from the Unified State Register of Legal Entities and Individual Entrepreneurs]. *Losyatyn's'kyi tserkovnyy muzey «Muzey mytropolyta Yakova (Panchuka)» sela Losyatyn Kremenets'koho rayonu Ternopil's'koyi yeparkhiyi UPTS KP*. 2015. [in Ukrainian].
12. Hetalo N., Pal'm I. Ukrayins'ka i zarubizhna kul'tura : konspekt letsiy. [Ukrainian and foreign culture: lecture notes]. Vyd. KHDEU, 2002. 92 s. [in Ukrainian].

13. Hrechenko V., Chorny I., Kushneruk V. ta in. Istoriya svitovoyi ta ukrayins'koyi kul'tury [History of world and Ukrainian culture: textbook] : pidruchnyk, K. : Litera, 2005. 463 s. [in Ukrainian].
14. Hubar, A. Volodymyr Patriarkh Kyiv's'kyy. [Volodymyr Patriarch of Kyiv]. *websiti*. URL: kolokray.com/uk/f/vladimir-patriarkh-kievskiy.html. (data zvernennia: 01.01.2022). [in Ukrainian].
15. Dopovid' Patriarkha Kyiv's'koho i vsiyei Rusy-Ukrayiny Filareta na Pomisnomu Sobori 15 lypnya 2004 r. [Report of Patriarch of Kyiv and All Rus'-Ukraine Filaret at the Local Council on July 15, 2004]. *Pravoslavnyy tserkovnyy kalendar*. K., 2005. 152 s. [in Ukrainian].
16. Zdioruk, S. Suspil'no-relihiyni vidnosyny: vyklyky Ukrayiny KHKHI stolittya. [Socio-religious relations: challenges of Ukraine of the XXI century]. K., 2005. [in Ukrainian].
17. Zinchuk, D. Relihiyna ta hromads'ko-politychna diyal'nist' patriarkha Kyiv's'koho i vsiyei Rusy-Ukrayiny Volodymyra (Vasylya Romanyuka). [Religious and socio-political activities of the Patriarch of Kyiv and All Russia-Ukraine Volodymyr (Vasyl Romanyuk)]. Iv.-F. 2009. [in Ukrainian].
18. Ihumen Makariy Papish. Vseukrayins'kyy pravoslavnyy molodizhnyy tabir u Karpatakh 2012 r. Bozhoho. [All-Ukrainian Orthodox Youth Camp in the Carpathians in 2012]. *websiti*. URL: hram.lviv.ua/2362-vseukrayinskiy-pravoslavniy-molodizhniy-tabir-u-karpatakh-2012-roku-bozhoho.html. (data zvernennia: 16.05.2022). [in Ukrainian].
19. Ihumen Feohnost Bordonyak. Molodizhnyy pravoslavnyy tabir «Manyavs'ki surmy». [Abbot Feognost Bordonyak. Youth Orthodox Camp «Manyavsky Trumpets»]. *websiti*. URL: hram.lviv.ua/2673-molodizhniy-pravoslavniy-tabir-manyavski-surmi.html. (data zvernennia: 12.04.2022). [in Ukrainian].
20. Mazurenko, K. Vidbuvsya tretiy Vseukrayins'kyy zymovyy tabir «Listvytsya-2011». [The third All-Ukrainian winter camp «Ladder-2011» took place]. *websiti*. URL: hram.lviv.ua/1939-vidbuvsya-tretij-vseukrayinskij-zimovij-tabir.html. (data zvernennia: 20.06.2022). [in Ukrainian].
21. Moskalenko M., Narysy z istoriyi ukrayins'koho perekladu. [Essays on the history of Ukrainian translation]. K., 2006. 373 s. [in Ukrainian].
22. Marchenko, K. Informatsiyna platforma «Skhola» – novyy tserkovnyy media-proyekt. [«Schola» Information Platform—a new church media project]. *websiti*. URL: https://www.pravoslaviavolyni.org.ua/novyna/dekanat-monastyriv/508-informaciina-platforma-novyi-tserkovnyi-media-proekt. (data zvernennia: 14.03.2022). [in Ukrainian].
23. Mytr. Dymytriy Rudyuk. Istoriya L'viv's'koyi dukhovnoyi seminariyi ta akademiyi. [History of Lviv Theological Seminary and Academy]. *websiti*. URL: lpba.org.ua/akademiya/istoriya. (data zvernennia: 20.06.2022). [in Ukrainian].
24. Nazarenko M. Bibliya patriarkha Filareta (Denysenka). [Bible of Patriarch Filaret (Denisenko)]. *websiti*. URL: sloproslovo.info/bibliya-patriarkha-filareta-denysenka. (data zvernennia: 15.06.2022). [in Ukrainian].
25. Nepomnyashcha A. Vidbuvsya pershyy seminar vykladachiv nedil'nykh shkil Rivnenshchyny. [The first seminar of teachers of Sunday schools of Rivne region took place. website]. *websiti*. URL: http://rivne-cerkva.rv.ua/news/2566-vidbuvsya-pershyi-seminar. (data zvernennia: 12.05.2022). [in Ukrainian].
26. Novyy Zavit. [Ephesians 5:19]. Poslannya do Efesyan 5,19. [in Ukrainian].
27. Kantselyariya UPTS KP. Dovidka №136. [Reference №136]. 2018. [in Ukrainian].
28. Kantselyariya Ternopil's'koyi yeparkhiyi UPTS KP. Ukaz. №497. [Decree. №497]. 2016. [in Ukrainian].
29. Kasiyan, V. U Ternopoli obhovoryly pytannya roboty nedil'nykh shkil. [In Ternopil they discussed the work of Sunday schools]. *websiti*. URL: https://cerkva.te.ua/u-ternopoli-obgovoryly-pytannya-roboty-nedilnyh-shkil. (data zvernennia: 20.06.2022). [in Ukrainian].
30. Koval'chuk, YE. Kul'turno-osvitnya diyal'nist' muzeynykh zakladiv yak skladova muzeynoyi komunikatsiyi (za rezul'tatamy sotsiolohichnykh doslidzhen'). [Cultural and educational activities of museum institutions as a component of museum communication (according to the results of sociological research)]. *websiti*. URL: volyn-kray-mus.at.ua/publ/kulturno_osvitnja_dijalnist_muzejnikh_zakladiv_jak_skladova/ (data zvernennia 20.04.2022). [in Ukrainian].
31. Konechnyy, YU. Vidbuvsya dukhovno-patriotychnyy tabir «Manyavs'ki surmy». [The spiritual and patriotic camp «Manyavsky Trumpets» took place]. *websiti*. URL: hram.lviv.ua/2969-vidbuvsya-duhovno-patriotichniy-molodizhniy-tabir-manyavski-surmi-2014.html. (data zvernennia: 21.03.2022). [in Ukrainian].
32. Pal'm N. D. Hetalo P. Istoriya ukrayins'koyi kul'tury : navchal'nyy posibnyk. [History of Ukrainian culture: textbook]. KH. : Vyd. KHNEU, 2013. 296 s. [in Ukrainian].
33. Polyuk, O. Postati ukrayins'koyi tserkvy. [Figures of the Ukrainian Church]. *websiti*. URL: hutsul.museum/events/2015/postati-ukrayinskoyi-tserkvy. (data zvernennia: 12.04.2022). [in Ukrainian].
34. Prot. Anatolii (Dovholyuk). Vseukrayins'kyy molodizhnyy pravoslavnyy tabir «Virlya – 2016». [All-Ukrainian Orthodox Youth Camp «Virlya – 2016»]. *websiti*. URL: hram.lviv.ua/3388-vseukrayinskiy-molodizhniy-pravoslavniy-tabir-virlya-2016.htm. (data zvernennia: 03.05.2022). [in Ukrainian].
35. Prot. Andriy (UKhtoms'kyy). Istoriya perekladiv Bibliyi ukrayins'koyu movoyu. [History of Bible translations into Ukrainian]. *websiti*. URL: https://www.religion.in.ua/main/history/37036-istoriya-perekladiv-bibliyi-ukrayinskoyu-movoyu.html/ (data zvernennia: 15.06.2022). [in Ukrainian].
36. Prot. Vadym (Kryvoruchko). Vseukrayins'kyy molodizhnyy pravoslavnyy tabir «Virlya – 2015». [All-Ukrainian Orthodox Youth Camp «Virlya – 2015»]. *websiti*. URL: hram.lviv.ua/3151-vseukrayinskiy-molodizhniy-pravoslavniy-tabir-virlya-2015.html. (data zvernennia: 21.04.2022). [in Ukrainian].
37. Prot. Valentyn (Hordiyuk). Pravoslavnyy tabir-rafting Sokolyni Hory 2015. [Sokolini Hora Orthodox Rafting Camp 2015]. *websiti*. URL: hram.lviv.ua/3162-pravoslavniy-tabir-rafting-sokolini-gori-20. (data zvernennia: 15.06.2022). [in Ukrainian].
38. Prot. Vasyl' (Ivankiv). Viys'kovyy kapelan L'viv's'koyi yeparkhiyi UPTS KP nahorodyv tykh, khto aktyvno dopomahaye poranenyim biytsyam. [The military chaplain of the Lviv eparchy of the UOC-KP awarded those who actively

help wounded soldiers]. *websiti*. URL: com/vijskovyj-kapelan-lvivskoyi-yeparhiyi-upts-kp-nagorolyv-tyh-hto-aktyvno-dopomagaye-poranenym-bijtsyam. (data zvernennia: 25.06.22). [in Ukrainian].

39. Prot. Vasyly (Khomits'kyi). Vnesok mytropolita Yakova (Panchuka) u rozvytok avtokefal'noho rukhu 1992-2004 rr. v Ukrayini. [The contribution of Metropolitan Yakov (Panchuk) to the development of the autocephalous movement in 1992-2004 in Ukraine]. *Rol' osobystosti v Tserkvi*. Materialy mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi Volyns'koyi pravoslavnoyi bohoslavs'koyi akademiyi UPTS KP - Luts'k: Vydavnytstvo Volyns'koyi pravoslavnoyi bohoslavs'koyi akademiyi, 368 s. 257-264. [in Ukrainian].

40. Prot. Volodymyr (Nikolyuk). Khor dukhovenstva Dubens'koho blahochynnya vzyav uchast' v mizhnarodnykh kontsertakh dukhovnoyi muzyky u Pol'shchi. [The clergy choir of the Dubno denomination took part in international concerts of sacred music in Poland]. *websiti*. URL: <http://rivne-cerkva.rv.ua/news/26-news/1999-khor-dukhovenstva-dubensko-hlahochynnia-vziav-uchast-v-mizhnarodnykh-kontsertakh-dukhovnoi-muzyky-u-polshchi.html>. (data zvernennia: 12.04.2021). [in Ukrainian].

41. Prot. Ivan (Blyznyuk). Muzey patriarkha Volodymyra (Romanyuka) selo Khimchyn. [Museum of Patriarch Volodymyr (Romanyuk) Khimchyn village]. *websiti*. URL: velokosiv.if.ua/2013/08/02/635. (data zvernennia: 02.05.2022). [in Ukrainian].

42. Prot. Ihnatiy. UPTS KP provela dlya ditey-donechchan pravoslavnyy tabir na Ternopil'shchyni. [The UOC-KP held an Orthodox camp for children from Donetsk in the Ternopil region]. *websiti*. URL: <https://www.religion.in.ua/news/ukrainian-news/33452-upc-kp-provela-dlya-ditej-donechchan-pravoslavnu-tabir-na-ternopilsnini.html>. (data zvernennia: 03.05.2022). [in Ukrainian].

43. Prot. Mykolay (Yonyk). Rozdumy pro tserkovnyy spiv ta khorystiv. [Reflections on church singing and choristers]. *websiti*. URL: <http://kyiv-pravosl.info/2014/06/13/rozdumy-pro-tserkovnyj-spiv-ta-horystiv>. (data zvernennia: 12.10.2020). [in Ukrainian].

44. Prot. Petro (Zaverbnyy). Vseukrayins'kyi pravoslavnyy molodizhnyy zymovyy tabir «Quo Vadis» 2015. [All-Ukrainian Orthodox Youth Winter Camp «Quo Vadis» 2015]. *websiti*. URL: hram.lviv.ua/3030-vseukrainskiy-pravoslavniy-molodizhnyy-zimoviy-tabir-qvovadis-2015.html. (data zvernennia: 13.04.2022). [in Ukrainian].

45. Prot. Roman (Hryshchuk). Pravoslavne vydavnytstvo «Blahodatnyy vohon'». [Orthodox Publishing House «Blessed Fire»]. *websiti*. URL: <https://blago.cv.ua/pro-nas>. (data zvernennia: 01.02.2021). [in Ukrainian].

46. Prot. Rostylav (Hron). Proyshov litniy dytyachyy pravoslavnyy tabir «Vyfleyem». [The summer children's Orthodox camp «Bethlehem» took place]. *websiti*. URL: cerkva-vv.info/news/proyshov-litniy-dityachiy-pravoslavniy-tabir-vifleem-118. (data zvernennia: 23.06.2022). [in Ukrainian].

47. Prot. Serhiy (Medvyedyev). Volyns'ka yeparkhiya klyche ditvoru do nedil'noyi shkoly. [The Volyn diocese invites children to Sunday school]. *websiti*. URL: volynonline.com/volinska-yeparkhiya-kliche-ditvoru-do-nedilnoyi-shkoli. (data zvernennia: 13.02.2022). [in Ukrainian].

48. Prot. Serhiy (Livonchuk). Dushpastyr z nashoyi yeparkhiyi vzyav uchast' u zborakh kapelaniv. [The pastor from our diocese took part in the meeting of chaplains]. *websiti*. URL: <https://www.pravoslaviavolyni.org.ua/novyna/livochuk-serhii/987-dushpastyr-z-nashoi-ieparkhii-vziav-uchast-u-zborakh-kapelaniv>. (data zvernennia: 12.06.2022). [in Ukrainian].

49. Prot. Serhiy (Potyuk). Zakarpat's'ka yeparkhiya UPTS KP i Plast orhanizuvaly na Zakarpatti dukhovno-patriotychnyy tabir «Lehion». [The Transcarpathian Diocese of the Ukrainian Orthodox Church and Plast organized a spiritual and patriotic camp «Legion» in Transcarpathia]. *websiti*. URL: zakarpattya.net.ua/News/184329-Zakarpatska-ieparkhiia-UPTS-KP-Plast-organizuvaly-na-Zakarpatti-dukhovno-patriotychnyi-tabir-Lehion. (data zvernennia: 23.06.22). [in Ukrainian].

50. Prot. Yuriy (Hrechanyuk). Pravoslavnyy molodizhnyy tabir na Volyni u 2012. [Orthodox youth camp in Volyn in 2012]. *websiti*. URL: hram.lviv.ua/2333-pravoslavniy-molodizhnyy-tabir-na-volini-u-2012.html. (data zvernennia: 12.04.2022). [in Ukrainian].

51. Prot. Yaroslav (Oshchudlyak). L'vivs'ka pravoslavna bohoslavs'ka akademiya. [Lviv Orthodox Theological Academy]. *websiti*. URL: <https://osvita.pomisna.info/lpba.html>. (data zvernennia: 06.06.2022). [in Ukrainian].

52. Radysh YA. Patriarkh Volodymyr (Romanyuk) : muchenyk za zhyttya, velykomuchenyk po smerti. [Patriarch Volodymyr (Romanyuk): martyr for life, great martyr after death]. *Novaya medytyna tsysyacheletyia*. 2009. № 4. S. 40-44. [in Ukrainian].

53. Rishennya svyashchenoho Synodu vid 11.04.2002 r., zhurnal № 8. [Decision of the Holy Synod of April 11, 2002, Journal № 8]. *Kyyivs'kyi Patriarkhat*, 4(6) (kviten'), 2002. 2. [in Ukrainian].

54. Rishennya svyashchenoho Synodu vid 22.02. 2005 r., zhurnal № 1. [Decision of the Holy Synod of 22.02. 2005, Journal № 1]. *Kyyivs'kyi Patriarkhat*, 2(5) (lyuty), 2005. 2. [in Ukrainian].

55. Rishennya svyashchenoho Synodu vid 28.02. 2006 r., zhurnal № 6. [Decision of the Holy Synod of 28.02. 2006, Journal № 6]. *Kyyivs'kyi Patriarkhat*, 2(5) (lyuty), 2006. 2. [in Ukrainian].

56. Rishennya svyashchenoho Synodu vid 28.02. 2006 r., zhurnal № 7. [Decision of the Holy Synod of 28.02. 2006, Journal № 7]. *Kyyivs'kyi Patriarkhat*, 2(5) (zhovten'), 2006. 2. [in Ukrainian].

57. Rishennya svyashchenoho Synodu vid 20.02. 2006 r., zhurnal № 19. [Decision of the Holy Synod of 20.02. 2006, Journal № 19]. *Kyyivs'kyi Patriarkhat*, 10(13) (zhovten'), 2006. 2. [in Ukrainian].

58. Rishennya svyashchenoho Synodu vid 12 travnya 2015 r. zhurnal №18. [Decision of the Holy Synod of May 12, 2015, magazine №18]. (2015). *Kyyivs'kyi Patriarkhat*, 5(7) (traven'), 2. [in Ukrainian].

59. Rishennya svyashchenoho Synodu vid 8 lypnya 2015 r. zhurnal №22. [Decision of the Holy Synod of July 8, 2015, magazine №22]. (2015). *Kyyivs'kyi Patriarkhat*, 7(9) (lypen'), 2. [in Ukrainian].

60. Rishennya svyashchenoho Synodu vid 27 lypnya 2015 r. zhurnal №29. [Decision of the Holy Synod of July 27, 2015, magazine №29]. (2015). *Kyyivs'kyi Patriarkhat*, 7(9) (lypen'), 2. [in Ukrainian].

-
61. Sledzins'ka L. Sluzhyty Bohovi y Ukrayini. [Serve God and Ukraine]. ch. 37, 14-20.09. 2017 r. «Slovo Prosvity». S.11. [in Ukrainian].
62. Fedchuk, O. Muzey-sadyba Patriarkha Kyivys'koho ta vsiyeyi Rusy-Ukrayiny Volodymyra. [Museum-Estate of Patriarch of Kyiv and All Russia-Ukraine Volodymyr]. *websiti*. URL: esu.com.ua/search_articles.php. (data zvernennya: 12.06.2022). [in Ukrainian].
63. Fitsula, M. (2009). Pedahohika: navch. posibnyk. [Pedagogy: textbook. manual]. 3-tye vyd., ster. K. : Akademydav, 2009. 560 s. [in Ukrainian].
64. Khomits'kyi Vasyl'. Instytualizatsiya UPTS KP v Zakhidniy Ukrayini 1992-2018 rr. [Institutionalization of the UOC-KP in Western Ukraine 1992-2018]. *Naukovi pratsi Kam'yanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka: istorychni nauky*, (35), 2022, 262-283. [in Ukrainian].
65. Khomits'kyi Vasyl'. Istoryko-ekzehetychnyy ta filosofsk'ko-semantychnyy analiz ukrayins'kykh bibliynykh perekladiv. [Historical-exegetical and philosophical-semantic analysis of Ukrainian biblical translations]. (*mahisters'ka robota*). CH, CHNU. 2010.168 s. S.92-94. [in Ukrainian].
66. Yashchuk V. Osvyacheno nedil'nu shkolu parafiyi v Radovylovi. [The Sunday school of the parish in Radovylov was consecrated]. *websiti*. URL: <https://www.radyvyliv.info/osvyacheno-nedilnu-shkolu-parafii-v-radivilovi.html>. (data zvernennya: 20.05.2022). [in Ukrainian].